

Biblioteka
MISLILO

KNJIGA 15

KAKO SPREČITI ZAVERU

Salustije

KAKO SPREČITI ZAVERU

Drevni vodič za spašavanje republike

Kako odneti pobedu u raspravi

Drevni vodič za umetnost ubediavanja
Ciceron

Kako razmišljati o Bogu

Drevni vodič za vernike i nevernike
Ciceron

Kako davati

Drevni vodič za davanje i primanje
Seneka

Kako ostati pribran

Drevni vodič za kontrolu besa
Seneka

Kako umreti

Drevni vodič za kraj života
Seneka

Kako biti vođa

Drevni vodič za mudre vođe
Plutarh

Kako biti slobodan

Drevni vodič za stoički život vođe
Epiktet

Kako razmišljati o ratu

Drevni vodič za spoljnu politiku
Tukidid

Kako biti kreativan

Drevni vodič za inovativno razmišljanje
Aristotel

Kako ostariti

Drevna mudrost za drugu polovinu života
Ciceron

Kako biti otvorenog uma

Drevni vodič za stoičko razmišljanje
Sekt Empirik

Kako biti prijatelj

Drevni vodič za pravo prijateljstvo
Ciceron

Kako biti loš vladar

Drevni vodič za istinski loše vođe
Svetonije

Kako ispričati priču

Drevni vodič za pripovedanje, za pisce i čitaoce
Aristotel

Salustije

KAKO
SPREČITI
ZAVERU

**Drevni vodič
za spašavanje republike**

Preveo i napisao uvod

Džozaja Ozgud

2023.

HOW TO STOP A CONSPIRACY / Sallust
Copyright © 2022 by Princeton University Press

Izdavač
Miba books, DOO
Dušana Vukasovića 33, Beograd

Za izdavača
Miloš Seferović

Urednik
Žana Jevtić

Prevod i lektura
Ivana Maksimović

Priprema za štampu
Aleksandar Petrović

Plasman za Srbiju
011/713-80-36
065/2783-448

Tiraž
1.000 primeraka

Štampa
Neven, Beograd
www.mibabooks.rs

Sadržaj

UVOD	7
KATILININA ZAVERA	45
ZAHVALNICA	244
BELEŠKE	246

UVOD

Nastavljaš, ako se ne varam, sa svojim vežbanjem latinskog i želim da čujem kako si započeo sa čitanjem Salustija, koji je jedan od najvažnijih i najboljih rimskih historičara i čiji su svaki period, a usuđujem se reći i svaki slog i slovo, vredni proučavanja.

– DŽON ADAMS DŽONU KVINSIJU ADAMSU, 1781.

Strahovi od zavera bili su rašireni među osnivačima Sjedinjenih Država. Članovi britanske vlade, govorkalo se, pravili su tajni plan kako Amerikance da liše svih njihovih sloboda. Većina same Deklaracije o nezavisnosti iznosi zaveru kralja Džordža III da uspostavi „apsolutnu tiraniju nad ovim državama“.

I sve od Američkog rata za nezavisnost, prema čuvenoj tvrdnji historičara Ričarda Hofštetera, u američkom se političkom

životu često mogao sresti „paranoidni stil“ začinjjen „uzavrelim preterivanjem“.¹ Nativisti devetnaestog veka su, kako je Hofšteter istakao, javno osudili katoličke zavere protiv Amerike uz izmišljene detalje kao što su „odveć slobodoumni sveštenici“ i „razuzdana veštičija kola“.² Abolicionisti su grmeli o zaveri robovlasnika, takozvanoj *robokratiji*. A nešto skorije, predsedničku kampanju Donalda Trampa iz 2016. godine su pratili navodi da je bio u dosluhu sa Wikileaksom (*WikiLeaks*) i Rusijom. Tramp je, sa druge strane, tvrdio da se Ukrajina mešala u ime Demokrata. On i njegovi sledbenici neumorno su se okupljali oko ideje zavere „Duboke države“ uperene protiv njega – a neki su prigrlili i QAnon, neobičnu teoriju grupe pedofila koji se klanjaju Sotoni.

Iako priče o mutnim zaverama često mogu da deluju poremećeno, mogu da budu i savršeno racionalne. U ponovnom pogledu na zavereničko razmišljanje u razdoblju

Američke revolucije, Gordon Vud navodi kako su teorije zavere, zapravo naširoko rasprostranjene u osamnaestom veku, bile odjek napora pokreta prosvetiteljstva da se svet objasni naučno jasno – da se događaji ne pripisuju volji Boga, već duboko ukorenjenim, nekada sakrivenim, ljudskim strastima.³ Kad političke situacije počnu da bivaju sve složenije, napominje Vud, zavera objašnjava razvoj događaja koji bi inače delovao nepredvidljivo. Ovo je moćno objašnjenje koje, iako korene vuče iz 18. veka, može da pruži uvide u nešto skorije narative zavere.

I naravno, kao što je sam Hofšteter istakao, „u istoriji *ima* zavereničkih akata i nema ničeg paranoidnog u tome da se oni primete i pomenu“.⁴ Džon Vilks But je skovao uspešnu zaveru protiv Abrahama Linkolna, baš kao što je dva milenijuma ranije grupa tajnih zaverenika pogubila Julija Cezara na martovske ide 44. godine pre nove ere. Trampov predsednički mandat je kulminirao više nego

stvarnim napadom na Kapitol, a delovi tog napada su i te kako bili planirani unapred.

Naročito uticajno istraživanje zavere – uključujući problem razlikovanja tvrdnje o zaveri i stvarne zavere – jeste kratka knjiga iz četrdesetih godina pre nove ere, Salustijeva *Katilinina zavera*. Prvi Salustijev poduhvat u historiografiji, *Katilinina zavera*, pripoveda o zaveri koju je korumpirani aristokrata Lucije Sergije Katilina skovao da zbacii republiku godine 63. pre nove ere. Primamljiv koliko i opasan, Katilina je prikupio šaroliku skupinu pristalica: muškarce i žene iz istaknutih porodica u dugovima, povodljivu omladinu željnu seksa, novca ili drugih blagodeti, i osiromašene stanovnike Rima kojima je bilo dosta političke klase zainteresovane, po svemu sudeći, samo za sopstvenu korist. Osuđen u pokušaju da pobedi na izborima za najvišu poziciju, poziciju konzula, Katilina je pobjegao iz Rima i pridružio se svojim trupama na severu Italije, dok je nekoliko njegovih

saradnika ostalo da sprovede tajni plan da se spali grad i ubiju njegovi vodeći političari. *Katilinina zavera* ima moćan vrhunac u kom se zaverenici razotkrivaju na sastanku senata, čemu slede uzavrela debata i preki sud, a zatim i poraz Katiline i njegove dve legije u bici.

U srcu Salustijeve priče je očaravajući Katilina, ogorčen i progonjen čovek koji je bio rešen pošto-poto da ostvari dominaciju nad državom, a ipak je imao saosećanja za patnju Rimljana. Salustije verno predstavlja silovita previranja u Katilininom umu i kako su se ona ogledala u njegovom bledom tenu, zakrvavljenim očima, „koraku čas brzom, čas sporom“. Toliko je nemir u njemu bio velik da se jedva mogao obuzdavati. Izlio se i preplavio čitavu republiku.

Uz Katilinu se, u epizodama za pamćenje, pojavljuju i druge važne figure rimske istorije. Vidimo Cicerona, ambicioznog političara koji je bio konzul 63. godine pre nove ere, gde

se preračunava kako je najbolje spasiti Rim. Vidimo Julija Cezara, budućeg diktatora, u koga su neprijatelji uprli prstom povodom ove zavere. Salustije, koji se borio za Cezara u velikom građanskom ratu koji je izbio 49. godine i brzo progutao čitav mediteranski svet, oslobađa ga bilo kakve odgovornosti. U raspravi o sudbini zaverenika, Salustije kroz Cezara daje dugačak, principijelan govor koji se zalaže protiv pogubljenja po kratkom postupku. Zatim čujemo čoveka koji je bio predodređen da postane Cezarov najopasniji suparnik, Katona Mlađeg, gde strogo upozorava na opasnosti nepreduzimanja koraka odmah. Prilično neočekivano, Salustije svoje pripovedanje o raspravi završava opaskom da, iako su Cezar i Katon bili vrlo različiti kao ličnosti, obojica su bili veliki ljudi svog vremena.

Doba je, prema Salustiju, bilo takvo da nijedan političar nije mario za opšte dobro i borio se samo za sopstvenu moć. Javni život

bio je ukaljan dugačkim građanskim ratom osamdesetih godina koji se završio pobedom beskrupuloznog vojskovođe Sule. Ne samo da se Sula dočepao moći silom i na opasan način udovoljavao vojsci koja se za njega borila, već i nakon što je uspostavio vlast u Rimu, izneo je dugačak spisak građana kojima je sledilo pogubljenje bez suđenja, takozvane proskripcije. Nuđene su nagrade svakome ko pogubi nekoga sa spiska, čija je imovina oduzimana, a njegovim sinovima i unucima bilo je zabranjeno da stupe na javne položaje. Sulini podanici su počeli da dodaju imena na spisak tek da bi se dočepali kakve lepe kuće, vile ili čak umetničkog dela. Ubrzo su, kako Salustije to kaže, „svi pustošili i pljačkali“. Bogatstvo je postalo glavni izvor časti u Rimu, a praćeno je „slavom, moći i uticajem“. Salustije je delimično bio fasciniran Katilinom zbog toga što je ovaj korumpirani aristokrata bio otelovljenje te nove raspojasanosti i nemilosrdnosti.

Katilinina zavera ima toliko toga da ponudi današnjim čitaocima. U ovoj knjizi, Salustije nudi prikaz zavere koja je kasnije uticala na to kako klasično obrazovani Evropljani i Amerikanci vide svoj svet.⁵ Ovde nailazimo na detalje od kojih vilica pada, dok istovremeno Salustije u prvi plan stavlja uobičajeni problem odvajanja činjenica od izmišljotina u sumnjivim izveštajima o zaveri. U dodatak ovome, Salustije nudi upozorenje na to šta se dešava kada vođe društva politiku vide samo kao izvor lične moći i zanemaruju ozbiljne društvene probleme koji mogu pojedince navesti da preduzmu korake štetne po javni red i mir. Prema Salustiju, uspeh Republike povezan je direktno sa voljnošću ljudi da je stave ispred sebe. Uznemirujuća priča koju nam pripoveda navodi nas na razmišljanje o razlici između dobrog i lošeg vođstva i našoj ličnoj sposobnosti da utičemo na svoju kulturu i politiku, čineći je boljom ili gorom.

Kako sprečiti zaveru

U srcu zavere leži paradoks. Kako je zavera tajna urota, što je uspješnija, manje će dokaza biti da se uopšte i dogodila. U najekstremnijim od svih slučajeva, potpuno odsustvo dokaza može biti znak da se odigrala naročito vraška zavera. Ovaj paradoks je upravo ono što teoretičari zavere najviše i eksploatišu. Posledica ove mogućnosti jeste da bi moglo biti teško bilo koga ubediti da je zavera na putu. Kao što je umeo da se požali Domicijan, jedan od, mora se priznati, najsumnjivijih ljudi koji su ikada bili u Rimu na vlasti: niko ne veruje u zaveru protiv vladara dok zavera ne uspe.⁶

Kao konzul 63. godine, Ciceron se suočio sa jednim oblikom ovog problema. Katilina, rođen negde oko 108. godine, pripadao je malom broju rimskih plemićkih porodica čije se poreklo može pratiti unazad do najranijih dana grada, ali se porodično bogatstvo bilo

istopilo. Nijedan pripadnik porodice generacijama nije imao zvanje konzula, nedostatak koji je Katilina na svaki način imao nameru da nadomesti. Otprilike dvadeset pet godina star kad je Sula pobjednički umarširao u Rim, Katilina je ubio barem nekolicinu ljudi tokom proskripcija i nad njim se nakon toga nadvio oblak skandala. Godine 73. na primer, optužen je kako je imao odnose sa vestalskom devicom – ozbiljan prestup koji se kažnjavao smrću. Katilina je umakao optužbama uz pomoć jednog od svojih prijatelja moćnika, takođe aristokrate koji je podržavao Sulu.

Katilina se prvi put kandidovao za konzula 64. godine. Svake godine su birana dva konzula i Katilina se nadao da će funkciju obavljati uz Gaja Antonija, nasilnog čoveka koji je bio odani Sulin oficir i još jedan od Katilinih prijatelja. Dok je Antoniju pripalo jedno od dva konzulska mesta za 63. godinu, Katilini nije. Da poniženje za patricija bude još veće, potukao ga je Ciceron, takozvani

novajlija, prvi u svojoj porodici koji je ušao u senat. Kada se sledeće godine ukazala nova prilika, ulozi su bili još viši. Katilina, koji je oduvek živeo rasipnički, izgleda je bio na ivici novčane propasti. Bez mesta konzula i unosnog upravljanja nekom provincijom, koje bi konzulu sledilo, mogao je izgubiti sve što ima.

Moderni istoričari su umeli da osporavaju svedočenja Cicerona, Salustija i drugih drevnih pisaca da je Katilina zaveru pokrenuo tek nakon drugog poraza, 63. godine.⁷ No, pažljivo proučavanje hronologije jasno upućuje na to da je i pre izbora kovao planove da silom preotme mesto konzula ako ne dobije dovoljan broj glasova.⁸

Kao što je Katilina dobro znao, Italija je bila u kandžama dužničke krize punih razmera. Nivo dugova je bio hronično visok, ali je 63. godine postojao naročit problem: nakon više godina nestabilnosti, na istoku Rima je konačno zavladao mir, a zajmodavci

su tražili od Italije da vrati dugove kako bi taj novac pod još većim kamatama davali na zajam u inostranstvu. Već se na početku 63. godine pozivalo na jednokratni otpis dugova, a Katilina je na otpisu dugova i zasnovao svoju kampanju za konzula. Nove pristalice su se sjatile oko Katiline – ne samo zaduženi senatori već i gradski siromasi koji se mučili da plate kirije za trošne nastambine u kojima su živeli, kao i zemljoradnici sa nevelikim imanjima iz italijanskih sela. Najmoćnije saveznike Katilina je pronašao u grupi naročito očajnih ljudi u severnoj Italiji koji su se organizovali u nezvaničnu vojsku pod komandom Manilija, jednog od Sulinih oficira. Od ovih je pristalica Katilina mogao osvojiti neke glasove – i zaista, Manilije i njegovi ljudi došli su u Rim da podrže Katilinu. Ali ako Katilina izgubi, što je sve izglednije bilo, mogao je sa njima napasti Rim, ukloniti Cicerona (možda i Antonija) i zgrabiti vlast za sebe i svoje pristalice.

Jedno od zadovoljstava koje donosi *Katilinina zavera* leži u pripovesti o tome kako je Ciceron osujetio Katilinine planove. Saznajemo nešto što Ciceron nikada nije otkrio u govorima kojima se odriče Katiline – da je ljubavnica naročito budalastog senatora koji je podržavao Katilinu bila glavni Ciceronov izvor informacija. Kada je i sâm Katilina napustio Rim početkom novembra 63. godine, vidimo Cicerona gde intrigama obezbeđuje pisane dokaze krivice visokih zvaničnika koje je Katilina ostavio za sobom u gradu. Na dramatičnom sastanku senata 3. decembra 63. godine, Ciceron je otpečatio dokumenta i suočio zaverenike sa njima. Bio je to ekvivalent snimaka koji su srušili predsednika Ričarda Niksona nakon afere Votergejt.

Deo sprečavanja zavere, kako Salustije pokazuje, jeste da se pokrene kontrazavera. Kao što zaverenik urotu kuje u tajnosti, i njegov protivnik mora učiniti isto. Protivnik se mora starati o tajnim doušnicima, u potaji

sakupljati dokaze i podeliti ih tek kad se više nema kud. Još jedan paradoks zavera je to što oni koji pokušavaju da ih osujete nekad moraju i sâmi da zaobiđu ili čak prekrše zakon zbog viših interesa spašavanja države. Salustije navodi da je brzopotezno pogubljenje zaverenika u Rimu ne samo poštedito grad nemira već i navelo većinu Katilinine vojske na severu Italije da dezertira. Katonova preporuka za momentalnu kaznu bez suđenja izgleda je bila celishodna na kratke staze, mada nas Cezarov govor ostavlja da se pitamo o drugoročnim posledicama takve odluke.

Iako odaje Ciceronu priznanje za prepređenost, Salustije još više skreće pažnju na to koliko je teško bilo prikupiti informacije o zaveri i ubediti građane da obrate pažnju. Iako je senat nudio velike novčane nagrade za informacije, niko nije istupio. I mnogi obični građani su i dalje podržavali Katilinu, što nam Salustije sa žaljenjem pripoveda, čak